

АНАЛИЗ И ОЦЕНКА НА ЗДРАВΟΣЛОВНИТЕ И БЕЗОПАСНИ УСЛОВИЯ НА ТРУД В СТРАНИТЕ ОТ ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ

Валери Апостолов
valeriapostolov@unwe.bg

*УНСС, катедра «Човешки ресурси и социална защита»
ул. «Осми Декември», Студентски град, София
БЪЛГАРИЯ*

***Ключови думи:** здравословни и безопасни условия на труд, трудови злополуки, профилактика, човешки фактор, активна политика, предприятие.*

***Резюме:** Статията разглежда здравословните и безопасни условия на труд, като важен фактор, за конкурентни и ефективно функциониращи съвременни пазари. Здравото е най-ценната и възвишена придобивка на човека, затова приоритетна задача на всеки един работодател е да се стреми към такива условия на труд, които да не създават предпоставка към трудови злополуки и да осигуряват подходяща атмосфера за работещите. Минималните изисквания за здравословни и безопасни условия на труд, се определят с редица международни и вътрешни нормативни документи. Предотвратяването на всякакви форми на злополуки и неблагоприятни въздействия произтичат от корпоративната политика и отговорността на работодателя към хората, работещи в организацията и от институционалната рамка. Обърнато е внимание на първостепенната роля на хората в организацията и необходимостта от изграждането на спокойна и здравословна работна среда. Въз основа данни от Евростат е направен анализ и оценка на здравословните и безопасни условия на труд в някои страни от европейския съюз. На база извършеното изследване в разработката са изведени изводи, които са свързани с условията на труд в европейските предприятия, функциониращи и отговарящи на съвременните условия на труд.*

ВЪВЕДЕНИЕ

В изграждането на трудовия процес е необходимо да се съчетава ефективност и безопасност. Осигуряването на оптимално добри условия на труд е предпоставка за висока производителност, добра работоспособност и удовлетвореност за служителите.

Целта на настоящата статия е чрез очертаване на основни нормативни документи, институции свързани със здравословните и безопасни условия на труд (ЗБУТ), и анализ на данни от Евростат, да се обосноват изводи за настоящите условия на труд в предприятията. Съхраняване живота на служителите, психическото, физическото здраве, и трудовите им функции, би следвало да са от първостепенно значение за всеки работодател.

Постигането на целта предполага решаването на следните **задачи**:

1. Проследяване историческото развитие, нормативните документи и институции свързани със ЗБУТ;
2. Извършване на емпирично изследване и сравнителен анализ между България и други европейски държави относно ЗБУТ;
3. Въз основа на извършения анализ да се обосноват изводи, отнасящи се за здравословните и безопасни условия на труд в европейските предприятия.

ИСТОРИЧЕСКО РАЗВИТИЕ, НОРМАТИВНИ ДОКУМЕНТИ И ИНСТИТУЦИИ СВЪРЗАНИ СЪС ЗБУТ.

Първи стъпки към изграждането на здравословни и безопасни условия на труд се правят през 18-ти век със зараждането на индустриализацията. Великобритания е европейската страна-иноватор във въвеждането на здравословните и безопасни условия на труд. Тя първа назначава инспектори в предприятията, следящи за изправността и правилната експлоатация на машините и съоръженията. През 1844 г. във Великобритания е приет първият закон, съдържащ необходимите мерки, предотвратяващи трудови злополуки и аварии [1]. На по-късен етап през 1886 г. се издава и Закон за правилата, свързани с условията на труд на работниците в заводите, в който изрично се подчертава задължението на предприятието да осигури безопасни условия на труд и защита на живота и здравето на служителите. Проведената конференция в Берлин през 1890 г. с участието на петнадест европейски държави, е значим напредък в разработването на институционална правна рамка, защитаваща здравето и условията на труд на работниците. Това събитие бележи началото на първите написани международни трудови стандарти и правилник, отнасящ се за надзора на безопасността на труда и здравето [2]. Историческото развитие на ЗБУТ условно би могло да се раздели на няколко етапа. Първият етап е „Технологичната епоха“ до 1950 г., когато на преден план се разглеждат само инциденти с машини и технологии, а всички останали злополуки във фабриките не се считат за трудови. Вторият етап е „Епохата на човешкия фактор“ (1950 – 1980 г.), това време се свързва с проектиране на работните места и взаимодействието между човека и машината. Третият етап е „Епохата на управлението на безопасността на труда“ (след 1980 г.), този етап е и началото на съвременните безопасни и здравословни условия на труд. Периодът се характеризира с разработването и измерването на основни показатели за оценка условията на работното място. Въвежда се одит на системата за управление на безопасността на труда в предприятията. Специално внимание се обръща на мерките за превенция и обучение за безопасността на труда на работното място. Въведени са законови мерки и разследване при възникване на трудови злополуки.

Същността на политиката по здравословни и безопасни условия на труд е да предотвратява злополуки, наранявания и рискове за здравето в трудовия процес. За достигане на горепосоченото е необходимо взаимодействие между държавата, представителните организации на работниците и работодателите [3]. Сътрудничеството между европейските страни, изграждането на добри практики в сферата на труда, в съчетание с демографските особености, регионалните политики, социалноосигурителните системи и икономическата ситуация в страните, са предпоставка за изграждане на общи ефективно действащи политики за здравословни и безопасни условия на труд. "Активната политика на пазара на труда не бива да се разглежда самостоятелно. Тя е силно зависима от икономическата, социалната, регионалната и другите политики в страната, а и извън нея." [4]

Безопасните условия на труд в организацията заемат съществено място в международните и вътрешни трудово правни разпоредби, закони, рамкови директиви, нормативни актове и др. От 1950 г. Международната организация по труда (МОТ) и Световната здравна организация (СЗО) дефинират основните цели на “трудовето здраве“, а именно: Всички работещи, независимо от извършваната професия, да имат максимално добро физическо и психическо състояние на духа и тялото; Осигуряване на превенции и защиты на работещите лица от трудови злополуки, рискове от вредни и нарушаващи здравето външни фактори; Работна среда, отговаряща на физиологичните и психически нужди на работника.

Едни от значимите международни и вътрешни нормативни документи свързани със ЗБУТ са: „Конвенция № 155“ от 1981 г. на Международната организация на труда относно безопасността и здравеопазването на трудещите се и работната среда. „Европейска рамкова директива за ЗБУТ“ от 12 юни 1989 година за осъществяване на мерки, целящи подобряване безопасността и здравето на работниците на работното място (89/391/ЕИО). „Стратегическа рамка на ЕС за здравословни и безопасни условия на труд за периода 2014-2020 г.“ Тя очертава три основни предизвикателства, свързани със здраве и безопасност при работа: Първото предизвикателство е по-добро прилагане на законовите нормативни документи в малките и средни предприятия, по отношение на здравословните и безопасни условия на труд. Второто предизвикателство е свързано с по-ефективната профилактика и превенции на трудови заболявания. Третото предизвикателство е справяне с демографската криза и застаряващото население на Европа [5].

Ключов български законов документ е „Закон за здравословни и безопасни условия на труд“, в които се уреждат правата и задълженията на всички участници в трудовата дейност по отношение на превенциите, мерките за подобрения на безопасността и здравето на работещите. Друг важен правен документ е „Закон за инспектиране на труда“, отнасящ се за всички трудови организации, целящ създаване на по-ефикасен контрол върху спазването на условията на труд, чрез проверки на упълномощени държавни органи, извършващи трудови инспекции. „Кодекс на труда“, регламентира постигането на спокойствие, добри условия на труд и справедливост между участниците на трудовия пазар. „Кодексът за социално осигуряване“ определя размера на осигурителните вноски за трудова злополука и професионална болест. От 2005 г. са диференцирани по групи икономически дейности в зависимост от степента на риска.

За оптималното прилагане на законната рамка, свързана със ЗБУТ, е необходимо създаване на институционални структурни органи, които да прилагат и да следят изпълнението на нормативните документи, отнасящи се до здравето на служителите и работниците. Основен орган в България е Изпълнителна агенция „Главна инспекция по труда“ към МТСП, осигуряваща контрол по безопасни условия на труд в организациите. Изградени са Национален съвет по условия на труд; Областни съвети по условия на труд във всички области; Общински съвети по условия на труд в някои общини; Отраслови и браншови съвети по условия на труд; Комитети и групи по условия на труд във фирмите и предприятията. Учредени са над 489 служби по трудова медицина, подкрепящи работодателите в задължението им за осигуряване на безопасност и здраве при работа.

Всяка година милиони хора в ЕС претърпяват трудови злополуки или здравето им е сериозно увредено. Оценката на риска е ключът към здравословните и безопасни условия на работното място. Той е динамичен процес, който позволява на предприятията и организациите да въведат дейност за управление рисковете на работното място. OiRA е интерактивна онлайн уеб платформа за оценка на риска от

трудова злополука, предназначена за малките и средни предприятия. Тя е разработена и поддържана от Европейската агенция за безопасност и здраве при работа.

Важна насока в изграждането на съвременни безопасни условия на труд е успешното сертифициране на европейски, включително и български фирми по ИСО 9000 и ИСО 1401, които представляват серия международни стандарти. ИСО 9000 съдържа изисквания за качеството на продукцията на предприятието-доставчик. ИСО 1401 определя изискванията към системата за управление на околната среда, която да бъде внедрена в една организация. Горепосочените стандарти са предпоставка за постигане на по-добри условия на труд, защото с намаляването на генерираните емисии и въвеждането на необходимия контрол върху използването на суровините, се подобряват условията на труд и се намаляват съответните рискове от професионални заболявания и аварии.

Едни от добре изградените и функциониращи европейски регулации по отношение на безопасните и здравословни условия на труда са в Германия, където отговарящата държавна администрация за здраве и безопасност е OSH, състояща се от 16 регионални служби. Застрахователните германски институции за злополуки са „Berufsgenossenschaft“ (BGs). Във Великобритания организацията, отговаряща за здравословните и безопасни условия на труд е Health and Safety Executive (HSE). HSE е неправителствена организация, отговорна пред министъра на Департамента за работа и пенсии. Във Великобритания има държавни упълномощени органи и организации, всяка от които отговаря за специфичен вид трудови въпроси. В Дания въпросите, свързани със здравето и безопасността при работа, се ръководят от Danish Working Environment Authority (DWEA) към Министерството на заетостта. В някои европейски държави има разделение на инспекторите. Едните отговарят по въпроси свързани с трудовите отношения, а другите са по здраве и безопасност при работа. Такива страни са Белгия, Чехия, Италия. В Румъния една трета от инспекторите отговарят за въпросите, свързани със ЗБР, останалите две трети разискват по въпросите, свързани с трудовите отношения. В България: Изпълнителна агенция „Главна инспекция по труда“ е второстепенен разпоредител към министъра на труда и социалната политика и отговаря за трудовите отношения и за здравето и безопасността на служителите. Във всички европейски страни, инспекторите проверяват частния сектор, но държавният сектор се проверява само в Италия, Гърция, Латвия, Полша и Румъния. Във Франция и в Испания, инспекторите проверяват и държавния сектор, но не могат да налагат глоби на държавната администрация [6].

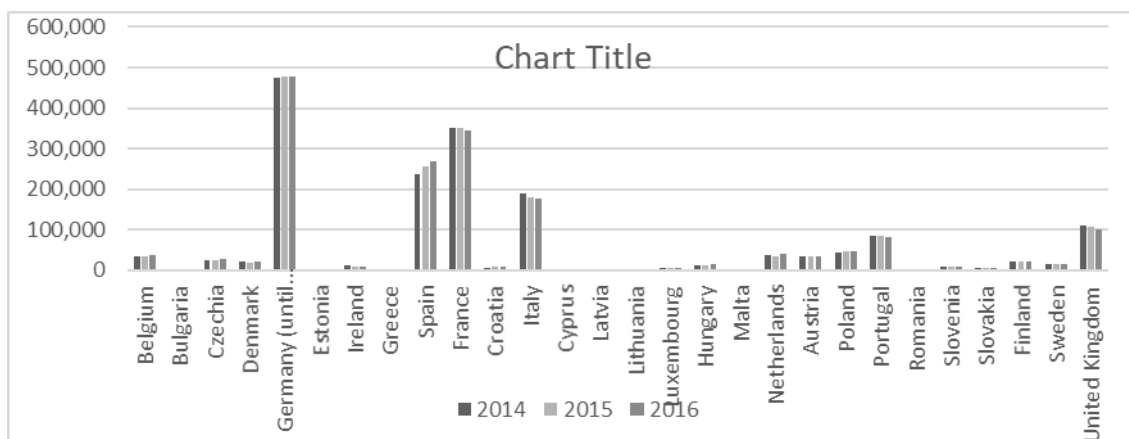
ЕМПИРИЧНО ИЗСЛЕДВАНЕ И СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ МЕЖДУ БЪЛГАРИЯ И ДРУГИ ЕВРОПЕЙСКИ ДЪРЖАВИ ОТНОСНО ЗДРАВΟΣЛОВНИТЕ И БЕЗОПАСНИ УСЛОВИЯ НА ТРУД

Изследваният период, който се разглежда в разработката е тригодишен 2014-2016 г. Използваните материали са последните актуализирани данни в базата на Евростат. Хипотезата в статията е, че въпреки добре регламентирани минимални изисквания за безопасни и здравословни условия на труд в европейските страни, все още има голям брой трудови злополуки и инциденти, които биха могли да бъдат предотвратени.

- Инциденти възникнали на работното място, водещи до отсъствие от работа 4 или над 4 работни дни, в хиляди, пол – общо мъже и жени, 25-54 г.

Данните на фиг. 1 и Приложение 1, показват, броя на инцидентите, възникнали на работното място, които не са толкова сериозни и пострадалите лица отсъстват 4 или над 4 работни дни. Прави впечатление, че за 2016 г. в страните с многобройно

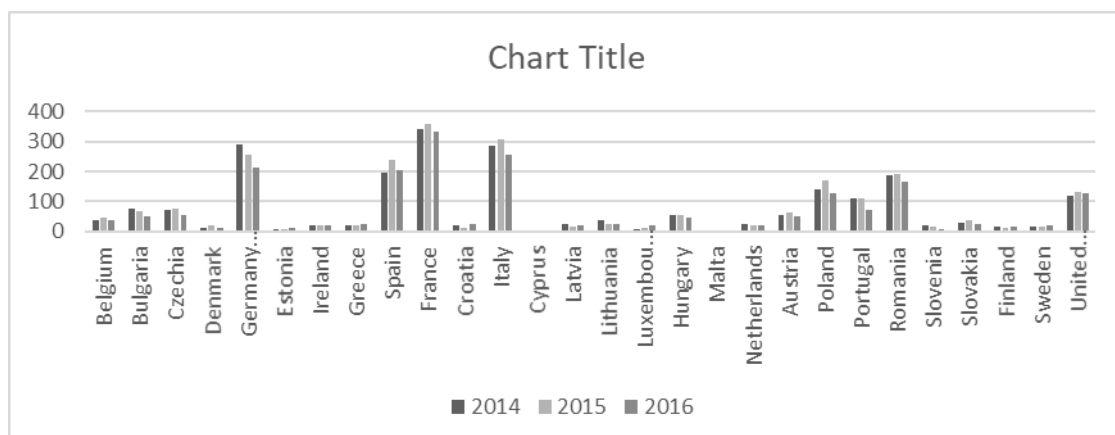
население, каквито са Германия-476 527 хил., Франция-346 151 хил., Великобритания-100 574 хил., има най-висок брой инциденти от този вид, но в тези държави има и най-голям брой заети. Румъния е сравнително голяма държава с население около 19 401 658 мил., но инцидентите за 2016 г. са 2 853 хил., което е малък брой. За сравнение Нидерландия е с население от 17 282 163 мил., а трудовите инциденти за 2016 г. са 41 290 хил. души, което е голям брой трудови злополуки. В Белгия с население от около 11 467 923 мил. души, инцидентите за 2016 г. са 36 970 бр., докато в Гърция с население от 10 722 287 мил. за 2016 г. леките трудови злополуки са 2 995 бр. Португалия е страна с население приблизително колкото Белгия, Гърция и Швеция, но трудовите злополуки от този вид са 82 701 бр., приблизително колкото във Великобритания, която е с около шест пъти по-многобройно население, тоест Португалия е с висок брой леки трудови злополуки. За 2016 г. България има 1 171 инциденти, което е малък брой на фона на държави с население с приблизително същата численост, каквито са Унгария с инциденти за 2016 г.-15 479 бр., Австрия – 34 986 бр. В изследването прави впечатление, че скандинавските държави-Дания, Финландия, Ирландия, Холандия, както и добре развити страни като Люксембург, Белгия, Германия и др., имат висок брой леки трудови инциденти и използвани болнични, през всичките изследвани години. Основна причина за тези данни би могло да се търси в добре изградената държавна законодателна рамка в сферата на безопасните и здравословни условия на труд, както и в ефективно функциониращите социалноосигурителни системи в горепосочените държави. В тези страни леките трудови злополуки се взимат под внимание и за пострадалите лица се грижи държавата и работодателите. На противоположната страна са европейски страни, където са по-слабо развити този вид политики и много често пострадалото лице не търси правата си. Въпреки претърпяната злополука на работното място, продължава своята трудова дейност и съответно няма статистически данни за инцидента, въпреки че съществува. Такива страни са България, Румъния, Гърция, Латвия, Литва, Малта, Кипър и др. Между всичките изследвани години няма съществени различия в броя леки трудови инциденти на годишна база. Като цяло от 2014 г. до 2016 г. тенденцията в европейския съюз е към съвсем леко завишаване. За 2014 г. общият им брой е 1 747 264 милиона, за 2016 г. е 1 758 505 милиона инцидента, или с по-малко от 1% увеличение. Може да се направи заключение, че леките трудови инциденти в изследваните европейски страни и през трите години са константни стойности.

Фиг. 1 Инциденти възникнали на работното място с болнични 4 или над 4 работни дни, хиляди, пол - общо, 25-54 г., 2014-2016 г.

Данните на Фиг. 2 дават статистическа информация за трудовите злополуки завършили със смърт. От страните с най-многобройно население, като Германия,

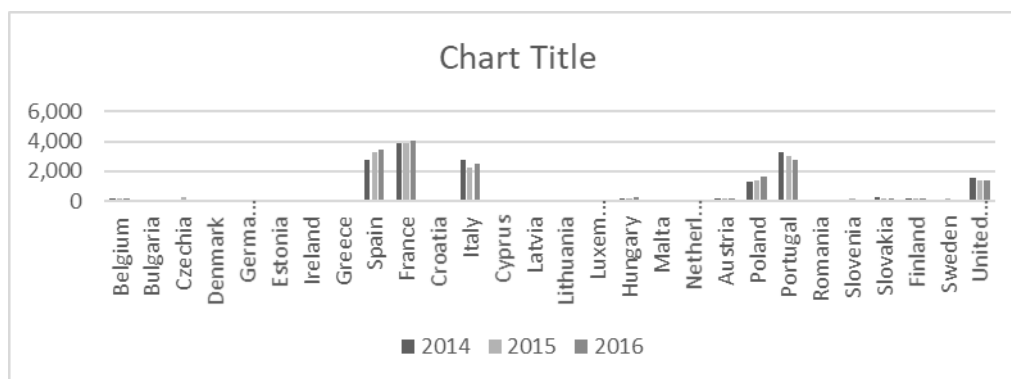
Франция, Великобритания, Испания, Италия и Полша, най-висок дял на тежки трудови злополуки, причинили смърт е Франция - 334 починали за 2016 г. Следвана от Италия – 255 починали лица. Най-ниска смъртност от изброените държави има във Великобритания-128 починали. Румъния и Холандия са страни с приблизително еднакъв брой население. В Румъния починалите служители в трудови инциденти за 2016 г. са 167 души, а в Холандия 21 смъртни случая. За разлика от предходния анализ от фиг. 1 и Приложение 1, където болничните поради леки трудови инциденти за румънските служители са 2 853 бр., а в Холандия – 41 290 бр. (виж Приложение 1). Горепосочените резултати сочат, че в по-слабо развитите икономики стават често инциденти в организациите, но ако нараняванията не са толкова сериозни, то в повечето случаи тези инциденти остават без последствия с вероятност за бъдещи повторни трудови злополуки от същия характер. България по численост попада в групата на Унгария и Австрия, които са добре икономически развити държави. За 2016 г. трите страни имат почти еднакъв брой трудови инциденти завършили със смърт. Австрия и България - 48 загинали служители, Унгария-45 починали. Скандинавските държави имат най-ниска смъртност, което затвърждава твърдението, че добре функциониращ пазар на труда, стабилни осигурителни системи и спазване на законовата рамка, са ключови индикатори за добре развити и конкурентни предприятия, които инвестират средства и усилия в изграждането на здравословна, безопасна работна среда и обучения на своите служителите.

Фиг.2 Инциденти възникнали на работното място и завършили със смърт, хиляди, пол – мъже и жени (общо), 25-54 г., 2014-2016 г.

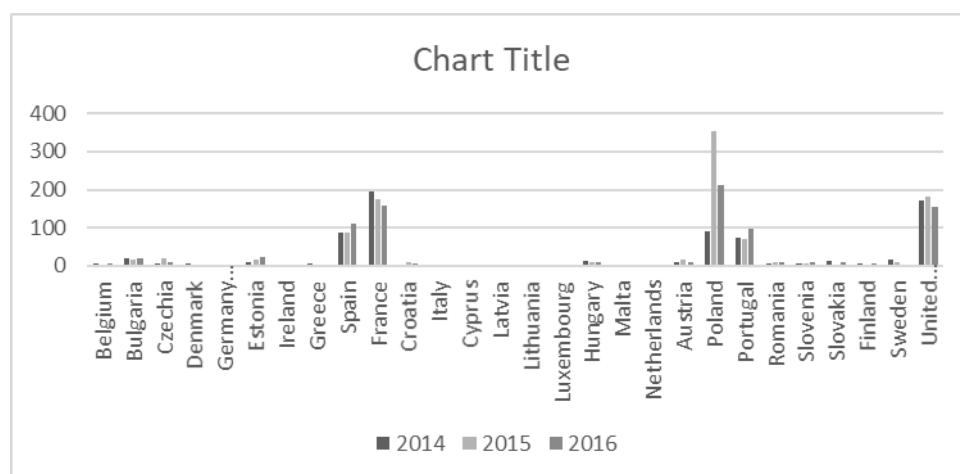
Данните на Фиг. 3 дават статистическа информация за трудовите злополуки, причинили рани и повърхностни наранявания, водещи до отсъствие от работа от 3 до 6 месеца. От страните с над 60 милиона население, Великобритания има най-нисък брой от този вид злополуки за 2016 г. - 1 380 лица. Франция е с най-голям брой-4 040. Румъния е с 31 съобщени трудови инциденти, за сравнение Холандия, която е с малко по-ниска численост на населението има 105 случая от наранявания с дълга продължителност на отсъствие от работа. България е с най-малък брой инциденти - 82 лица, спрямо Австрия-156 лица и Унгария-242 лица. Трудовите злополуки в Румъния и в България, довели до сериозни телесни наранявания са малобройни, защото този вид инциденти обикновено са причинени поради физическа дейност и работа в строителния сектор. Този вид трудова заетост не изисква високо образование, често е със сезонен характер и много от заетите са без трудов договор и социални осигуровки. Тези лица поради нетрудоспособност и невъзможност за парични помощи, изпадат в бедност и социално изключване. Често пъти нямат финанси да си покриват разходите по лечението. Изводите, които би следвало да се направят от анализа са, че и при този вид

трудови злополуки се забелязва леко тенденциозно увеличаване в ЕС. Инцидентите от 2014 г., когато са 17 421 бр., 2015 г.-17 465 бр. и за 2016 г. са нараснали на 17 904 бр.

Фиг. 3. Рани и повърхностни наранявания с отсъствие от работа от 3 до 6 месеца, пол – мъже и жени (общо), 25-54 г., 2014-2016 г.

Фиг. 4 и Приложение 4 показват броя на тежки трудови злополуки, свързани с изгаряния и измръзвания с отсъствие от работа между 90 и 180 дни. Този вид наранявания е малък процент в сравнение с нараняванията от фиг. 3 и Приложение 3. Франция-157 и Великобритания-155 са с почти еднакъв брой трудови инциденти от този вид. Най-много инциденти за 2016 г. има в Полша-211, въпреки че за 2014 г. злополуките в страната са 91. Най-малко трудови злополуки и през трите години са в Люксембург и Ирландия. Инцидентите причинени от изгаряния и измръзвания общо за европейските страни през 2014 г. са 734 бр., за 2015 г. се забелязва увеличаване-1 002 бр., след което за 2016 г. следва спад на 860 бр. трудови злополуки. Обикновено злополуките, свързани с изгаряния са най-често срещани в добивната промишленост и металургията, където се използват пещи, излъчващи висока температура. Тези професии са застрашени и от влиянието на тежки метали и други химични вещества и инфрачервена радиация. Възстановяването след такъв вид трудов инцидент е много трудно и болезнено, често пъти водещо до нетрудоспособност. При този вид професии се изискват специфични умения и професионално обучение, тези лица са извън сивата икономика и са с трудови договори и социални осигуровки.

Фиг. 4 Изгаряния и измръзвания с отсъствие от работа от 3 до 6 месеца, пол – мъже и жени (общо), 25-54 г., 2014-2016 г.

Изводи, отнасящи се за здравословните и безопасни условия на труд в европейските предприятия.

Представените графично-таблични данни дават възможност да се очертаят някои по-съществени факти, свързани с трудовите злополуки:

- За всички изследвани европейски страни не се забелязва разлика в броя на леките трудови злополуки, между трите изследвани години;

- За 2016 г. се констатира лек спад в инциденти на работното място, завършили със смърт, като цяло в европейския съюз. Фаталните трудови злополуки за 2016 г. са намалели с около 10% спрямо 2014 г. Въпреки че имаме спад на смъртните случаи, причинени от трудови аварии, все още смъртността в европейския съюз е висока и би следвало всички заинтересовани страни да работят в посока изграждане на по-ефективни трудови политики за безопасност и сигурност на работниците и служителите;

- Колкото по-добре развита е социалноосигурителната политика на една държава, толкова по-добре организирани и ефективни са законовите мерки по здравословни и безопасни условия на труд;

В страните с по-слабо развити икономики и социални системи, често пъти не се легализират трудовите злополуки в организацията, защото много от заетите лица, претърпели някакъв вид трудова авария, работят в сивата икономика и съответно не фигурират на пазара на труда. Тези лица са лишени от възможността за обезщетения при възникване на осигурително събитие. Обикновено те са ниско образовани, така наречените работещи бедни, нелегални емигранти, хора с голяма вероятност от социално изключване;

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В наши дни здравословните и безопасни условия на труд се разглеждат като един основен градивен елемент на добре функциониращо и конкурентоспособно предприятие. Здравото на работниците и служителите е от първостепенно значение не само на равнище компании, но също така и в национален и международен план. Трудовите злополука и професионални болести са предотвратими, необходимо е добре изградени защитни законови механизми и превантивни мерки. Сътрудничеството между работодатели, синдикати и правителство са неделима част за достигането на достоен и равноправен труд, без опасност за здравето и живота на хората. Дискусията за здравословните и безопасни условия на труд е с изключителна важност и актуалност във всички сфери на икономическия живот. Интегрирането и ефективното функциониране на дейността по безопасност и здраве при работа, са едни от основните подходи за успешно прилагане на новите трудови форми, на работа съчетаващи устойчиво развитие, гъвкави форми на работа и ефективна трудова дейност. Необходимо условие за икономически растеж и конкурентни пазари са инвестирането на средства и усилия в здравето и добрата работна среда, защото човешкият капитал е най-важният и ценен ресурс за всяка една страна.

ЛИТЕРАТУРА:

- [1] Дулевски, Л., Л. Стефанов, М. Атанасова, М. Паунов, Н. Павлов, Хр. Малешков, (2016). Икономика на труда, София, Издателски комплекс УНСС;
- [2] Дулевски, Л., (2009), Пазарът на труда. Теоретико-методологически подходи и предизвикателства пред Република България.;

- [3] Закон за здравословни и безопасни условия на труд, обн., ДВ, бр. 124 от 23. 12. 1997 г., изм. и доп. ДВ. бр.97 от 5 Декември 2017 г.
- [4] Колева-Стефанова, Д., (2016), „Икономическо развитие и равнище на регионалните трудови пазари” в сборник с доклади от Национална научна конференция „Перспективи и предизвикателства пред съвременното управление“, Изд. Комплекс УНСС, ISBN978-954-644-828-6, с.471;
- [5] Becker, G., (1994), Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education. The University of Chicago Press.;
- [6] A mapping report on Labour Inspection Services in 15 European countries (2012), https://www.epsu.org/sites/default/files/article/files/EPSU_Final_report_on_Labour_Inspection_Services.pdf, 2019.;
- [7] <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/8319991/1-18102017-BP-EN.pdf>, 2019.

ANALYSIS AND ASSESSMENT OF THE HEALTH AND SAFETY LABOR CONDITIONS IN THE EU MEMBER-STATES

Valeri Apostolov
valeriapostolov@unwe.bg

*UNWE, department “Human resources and social protection”
Osmi Dekemvri, Student town, Sofia
BULGARIA*

***Key words:** health and safety labor conditions, occupational accidents, prevention, human factor, pro-active policy, companies.*

***Abstract:** The paper studies health and safety labor conditions as an important factor for the functioning of competitive and efficient markets. Health is one of the most valuable and sublime benefits for humans and that is why, the main goal of every employer is to ensure appropriate labor conditions, which will not create prerequisites for occupational accidents and will ensure favorable atmosphere for the employees. The minimum health and safety labor conditions are set in a number of international and national legislative documents. The prevention of all types of occupational accidents and adverse effects stem from both the companies’ policy for corporate responsibility of the employers and the legislative framework. Special attention is paid to the important role of the personnel in the companies and the necessity of calm and healthy working environment. Based on the official EUROSTAT database, it is made an analysis and assessment of the health and safety labor conditions in few of the EU member-states. In the conclusion, they are summarized the main results of the study, which are related to the working environment in the EU companies, which function in accordance with the modern labor conditions.*